

SOVIETSKA FILOZOFIA V POSLEDNÝCH ROKOCH

(Stručný prehľad niektorých problémov a výsledkov výskumu¹)

Za obdobie 1966—1971 vyšlo v ZSSR viac ako 3000 kníh a brožúr s filozofickou tematikou. Bohaté tematické zameranie práce sovietskych filozofov možno rozčleniť na tri dominujúce okruhy: všestranné rozpracúvanie bohatého teoretického odkazu zakladateľov marxizmu-leninizmu (výročie Marxovho *Kapitálu*, Engelsovo výročie, Leninova storočnica), skúmanie problémov, ktoré prináša spoločenský vývin, výskum novej problematiky, vyplývajúcej z pokroku vedeckého bádania.

Veľká pozornosť sa venovala rozpracúvaniu *teoreticko-poznávacích a metodologických aspektov dialektického materializmu*. Rozvíjala a konkretizovala sa marxistická idea o aktivite subjektu v procese poznania, o dialektickom vzájomnom pôsobení subjektu a objektu. Určité výsledky sa dosiahli v ďalšom rozpracovaní *teórie odrazu*. Avšak v tejto oblasti sovietski filozofi vidia ešte veľa problémov, ktoré treba riešiť. Poukazujú na to, že treba špeciálne skúmať otázku skutočného miesta *princípu odrazu* v systéme filozofických názorov marxizmu. Dôležité je najmä konkrétnejšie odhaliť podstatu vzťahu *dialektiky a princípu odrazu* (pozri napr. kolektívne dielo sovietskych a bulharských filozofov *Leninskaja teorija otrazenija i sovremennost'*, Sofia 1969).

Viacero prác sa venovalo analýze problémov *metodológie vedy*. Skúmali sa dôležité metodologické problémy — výstavba a typológia vedeckých teórií, druhy a štruktúra empirických vedeckých poznatkov, vzťah teoretických a empirických vedeckých poznatkov, problémy empirickej interpretácie vedeckých teórií. Mnohé práce venujú pozornosť problému podmienok a mechanizmov formovania nových poznatkov vo vede. Prax rozvoja súčasnej vedy podnecuje sovietskych filozofov analyzovať aj úlohu tvorivej predstavitosti, charakter a úlohu *intuície v poznaní*.

V ostatných rokoch sa sovietski filozofi aktívne zaoberajú analýzou metód *systémovo-štruktúrnych výskumov*, ktoré v súčasnej vede nachádzajú široké uplatnenie.

Konkrétne sa skúmali logické základy všeobecnej teórie organizácie, špecifikum metód analýzy celostných systémových útvarov rôznych typov, vzťah štruktúrálnych a genetických metód a iné. (Pozri napr. *Voprosy logiki i metodologii obščej teorii sistem*, Tbilisi 1967; *Problemy formal'nogo analiza sistem*, M. 1968; *Problemy metodologii sistemnogo issledovanija*, M. 1969, zborník; *Sistemnyje issledovanija*, M. 1969 — ročenka.) Výskum týchto problémov umožnil konkretizovať metodologickú funkciu dialektickomaterialistických kategórií vývinu, celku a častí, kvalitatívneho skoku, foriem organizácie hmoty a iných. Analýze obsahu kategórie *štruktúry* je venovaná kolektívna monografia *Štruktúra a formy hmoty*, ktorú pripravil Filozofický ústav AV ZSSR.

Vo výskume daného okruhu problémov sa zdôrazňuje úloha vysvetliť vzťah *systémovo-štruktúrnych metód a materialistickej dialektiky*. Sovietski filozofi všeobecne zastávajú názor, že systémovo-štruktúrne metódy nenahrádzajú, ani nemôžu nahradiť

¹ Spracované podľa sovietskych publikovaných materiálov.

materialistickú dialektiku. Naopak, systémovo-štruktúralne metódy potrebujú metodologický a filozofický výklad z hľadiska dialektického materializmu. Sovietski filozofi vysoko hodnotia teoreticko-poznávaciu podstatu súčasných systémovo-štruktúralných metód, avšak poukazujú na neopodstatnenosť tendencií stavať do protikladu systémovo-štruktúralne metódy (či teóriu štruktúr a teóriu systémov) a dialektický materializmus.

Veľká pozornosť sa venovala rozpracovaniu marxisticko-leninskej teórie hmoty a vedomia, zdôvodneniu jej metodologického významu pre rozvoj modernej vedy a súčasnej spoločenskej praxe, ako aj výskumu uceleného systému kategórií materialistickej dialektiky.

Predmetom širokej odbornej diskusie bola otázka predmetu a špecifickosti filozofického poznania.

Veľká práca sa vykonala v oblasti rozpracovania filozofických otázok prírodných vied. Jednou zo základných úloh rozvíjania filozofických výskumov v oblasti prírodných vied je rozpracovanie základných metodologických princípov výstavby vedeckých teórií, analýza ich svetonázorového významu a rozbor konceptuálneho aparátu prírodných vied.

Matematizácia viacerých vedných disciplín nastolila v novom svetle otázku ich logických základov. V tejto súvislosti sa *problémami logiky* zaoberajú dnes nielen logici a filozofi, ale aj mnohí matematici, ktorí sa vyjadrujú aj k metodologickým a filozofickým aspektom problematiky. Sovietski filozofi intenzívne rozpracúvajú tradičnú logiku, avšak v posledných rokoch sa výrazne orientujú novým smerom — na jej *neklasicke* (netradičné) odvetvia. Spomenieme aspoň dva zborníky venované problematike modernej logiky: *Issledovanie logičeskich sistem*, M. 1970, *Neklassičeskaja logika*, M. 1970.

V poslednom čase sa intenzívne rozpracúva logika vedeckého výskumu, t. j. *logika vedy*.

O problematike *historického materializmu* iba za posledné 2—3 roky vyšlo v ZSSR približne 300 kníh a brožúr.

Treba spomenúť výskumy problémov *vedeckotechnickej revolúcie*. Iba v časopise *Voprosy filosofii* za obdobie 1965—1970 bolo uverejnených na túto tému viac ako 80 štúdií.

Značný rozvoj zaznamenali práce z oblasti *vedy o vede*.

Aktuálny význam nadobudli výskumy pôsobenia ideologických a sociálno-psychologických mechanizmov spoločenského vplyvu, výskumy zákonitostí ich formovania, výskumy metód ideologického boja, najmä podmienok jeho efektívnosti. Značná pozornosť sa venuje rozpracovaniu *axiologickej* problematiky (napr. zborník *Problema cennosti v filosofii*, M. 1966, V. P. Tugarinov, *Teorija cennostej v marksizme*, Leninograd 1968 a i.).

Veľa pozornosti sa venuje výskumu politickej organizácie spoločnosti, otázkam riadenia a organizácie socialistickej spoločnosti.

Za uvedené obdobie vyšlo mnoho prác venovaných problematike *dialektiky ľudskej* (individuálnej aj spoločenskej) *činnosti*, dialektiky ako metodologického základu vied o človeku, teda otázkam, ktoré sa doteraz v sovietskej filozofii menej rozpracovávali.

Z tejto oblasti analyzovali sovietski filozofi také problémy, ako napr. problém dialektiky cieľa, prostriedkov a výsledkov ľudskej činnosti (N. N. Trubnikov, *O kategorijach celi, sredstva i rezultata*, M. 1968), vzťah odcudzenia, spredmetnenia a zvecnenia (*Čelovek kak filosofskaja problema*, M. 1969), dialektika slobody a nevyhnutnosti (napr. I. V. Byčko, *Poznanije i svoboda*, M. 1969), analýza tzv. variant-

ných foriem ľudskej činnosti, analýza problému ideálu konania (napr. E. V. Ilienkov, *Ob idolach i idealach*, M. 1968) a iné.

Aj popri významných výsledkoch, ktoré dosiahli sovietski filozofi na tomto úseku filozofie, konštatujú, že metodologické problémy vied o človeku sú relatívne málo rozpracované. Týka sa to predovšetkým problematiky špecifických teoretických otázok skúmania subjektívneho sveta človeka (t. j. poznávania subjektom druhého človeka, druhého subjektu, problém „subjekt — objekt“), otázok, na ktorých vyrástol v súčasnej buržoáznej filozofii vplyvný fenomenologický smer. Mimoriadna dôležitosť rozpracúvania tejto problematiky pre boj so súčasnou buržoáznou filozofiou si žiada napísať práce, ktoré by spájali kritickú analýzu nemarxistickej interpretácie týchto problémov s ich dôkladným *pozitívnym* výskumom z pozícií dialektického materializmu.

Mnohí sovietski filozofi sa v posledných rokoch zaoberajú rozpracúvaním problematiky človeka, predovšetkým riešením všeobecne teoretických otázok (najmä práca *Problemy človeka v sovremennoj filosofii*, M. 1969).

Dôležité miesto v sovietskej filozofii zaujíma problematika *etiky*. Určité výsledky sa dosiahli v spracovaní problémov mravného pokroku a *morálnych hodnôt* (napr. O. G. Drobnickij, *Mir oživšich predmetov. Problema cennosti i marksistskaja filosofija*, M. 1968; A. F. Šiškin, K. A. Švarcmanová, *XX. vek i moralnyje cennosti čelovečestva*, M. 1968), skúmajú sa aj gnozeologické problémy morálneho vedomia, špecifikum morálnych súdov, podstata morálneho hodnotenia, sloboda a zodpovednosť v mravnom konaní a iné.

Vzrástol počet a predovšetkým kvalita prác venovaných *vedeckému ateizmu*.

Pri rozpracúvaní problémov *estetiky* sa značne rozšíril predovšetkým okruh skúmaných problémov (rozpracúvanie estetických kategórií, gnozeologické problémy marxistickej estetiky, skúmanie podstaty a povahy estetickej činnosti a vedomia, konkrétne rozpracúvanie problémov realizmu a socialistického realizmu).

Veľa diskusií vyvolali práce, v ktorých sa autori pokúsili aplikovať *matematické metódy* výskumu — kybernetické, systémové, štrukturálne, semiotické — na estetické javy. Dokonca sa vytvoril akýsi smer sústreďujúci sa na rozpracúvanie tejto problematiky (J. M. Lotman, J. K. Lakomec, B. A. Uspenskij a i.). Napr. J. M. Lotman, (profesor univerzity v Tartu) vydal dielo *Struktura chudožestvennogo teksta*, v ktorej sa zaoberá širokým okruhom otázok, spojených so štúdiom *štruktúry umeleckého textu*. Kniha vyšla ako II. zväzok radu *Semiotické štúdie z teórie umenia*.

V oblasti *dejín filozofie* treba vyzdvihnúť snahu riešiť aktuálne a závažné problémy teoretické i metodologické, konkrétne marxisticko-leninskej filozofie. Veľa prác sa zaoberá leninskou etapou v rozvoji marxisticko-leninskej filozofie. Sovietski filozofi poukazujú na naliehavosť vytvárania *filozofickej terminológie* a rozpracúvania vedeckých základov jej formovania. K najzávažnejším výsledkom práce sovietskych historikov filozofie nepochybne patrí napísanie päťzväzkových *Dejín filozofie v ZSSR*, z ktorých doteraz vyšli štyri zväzky.

Dôležité miesto na tomto úseku filozofickej tvorby zaujímajú diela zaoberajúce sa *kritikou buržoázných filozofických a sociologických* teórií, predovšetkým kritikou rozličných škôl *neopozitivismu, existencializmu a neotomizmu*. Sovietski filozofi sa usilovali vytvoriť vedecké práce, ktoré by poskytli podrobnú predstavu o fungovaní *existencialistických* ideí v duchovnom živote súčasnej spoločnosti. Napr. konkrétne sa zaoberali otázkami, ako existencializmus chápe vedu a filozofiu, osobnosť v rôznych životných situáciách a iné problémy, ktorých analýza by umožnila vysvetliť a odhaliť okolnosti, ktoré podmienujú rozšírenie existencializmu a jeho hlbokú krízu (napr. V. N.

Kuznecov, J. P. *Sartre i ekzistencializem*, M. 1969; V. N. Kuznecov, *Francuzskaja buržuaznaja filozofija XX veka*, M. 1970).

Autori prác venovaných kritike neotomizmu usilovali sa ukázať neopodstatnenosť pokusov katolíckych filozofov falzifikovať dialektický a historický materializmus. Filozofi, zaoberajúci sa týmito otázkami, pokladajú za dôležité kriticky analyzovať neotomistickú antropológiu a filozofiu dejín.

V mnohých prácach podali sovietski filozofi kritickú analýzu doktríny „deideologizácie“, rozšírenej v poslednom desaťročí, poukázali na apologetický charakter neoliberalistickej ideológie a na jej utopizmus.

V centre pozornosti sovietskych filozofov v rokoch 1966—1970 bol boj proti antikomunizmu. Veľa prác sa zapodieva kritikou pravicového a ľavicového revizionizmu, teoretickými problémami reformizmu, ako aj kritikou rôznych foriem „národného“ socializmu.

Sovietska filozofia zaznamenala v uvedenom období neobyčajný rozmach. Nielen zo stránky kvantitatívnej, keď počet filozofov značne vzrástol, vznikli nové pracoviská, začal vychádzať filozofický časopis Ukrajinskej akadémie vied *Filozofska dumka*, veľmi sa rozšíril počet vydávaných prác. Významný je najmä kvalitatívny rast, ktorý sa stáva rozhodujúcim faktorom, charakterizujúcim súčasný rozvoj sovietskej filozofie. Prejavuje sa napr. vo vysokej úrovni prevažnej časti vydávaných prác, v tematickej bohatosti, v organizovaní rozsiahlych diskusií, v rastúcich kontaktoch a spolupráci so špičkovými odborníkmi v iných vedných odvetviach. Najlepším dôkazom týchto trendov je vydanie päťväzbovej *Filozofickej encyklopédie*, diela, ktoré má pre ďalší rozvoj marxistickej filozofie základný význam.

Sovietski filozofi sa usilujú riešiť na vysokej odbornej úrovni a dôsledne z marxisticko-leninských pozícií problémy, ktoré prináša rozvoj súčasnej sovietskej spoločnosti, odpovedať na nové otázky, ktoré prináša vývin vied, posilňovať pozície dialektikomaterialistickej filozofie vo svete.

Raisa Kopsová

ZO SÚČASNEJ FILOZOFICKEJ TVORBY V BULHARSKU

V poslednom čase sme svedkami, že v mnohých krajinách vychádza na počesť klasikov marxizmu celý rad príležitostných prác z príležitosti ich výročí. Tieto práce sa zaoberajú rôznymi problémami, pričom prihliadajú na filozofickú, prírodovedeckú i spoločenskovednú špecifickosť. V minulom roku vyšla vo vydavateľstve Nauka i iskustvo v Sofii práca pod výstižným názvom *Engels a súčasné vedecké poznanie*. Táto práca prináša viacero pozoruhodných pohľadov na vytýčenú problematiku od bulharských vedcov.

Zborník, ktorý vyšiel k 150. výročiu narodenia Fridricha Engelsa, zostavil S. Sladkov. V prvej časti sú uverejnené práce, ktoré sa venujú prínosu F. Engelsa k rozpracovaniu otázok marxistickej filozofie, v druhej časti zborníka bulharskí autori publikujú práce venované témam o aktuálnych otázkach marxistickej gnozeológie a o filozofických otázkach prírodných vied.

V prvej časti uvedeného zborníka Angel Benkov uverejňuje prácu *Fridrich Engels a problémy dialektiky a logiky*. Už sama téma práce sa nám zdá zaujímavá a aktuálna. Autor si osobitne všima práve tú črtu Engelsovej činnosti, v rámci ktorej